

УДК 323.211:004

Наталія Ротар,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології та державного управління,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

ORCID ID:0000-0002-6430-3460

DOI 10.29038/2524-2679-2023-03-229-244

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ЦИФРОВОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті визначено та досліджено особливості концептуалізації ідеї цифрового суверенітету держави в сучасній політичній науці. Предметне вивчення наукових дискусій і політичного дискурсу цифрового суверенітету дало змогу визначити низку характерних ознак концептуалізації цього явища в дослідницькому просторі політичної науки. Доведено, спроби прямого порівняння суверенітету держави й цифрового суверенітету держави у вимірі лінійної еволюції понять указують на необхідність пошуків інших принципів визначення залежності ними та механізмів взаємодії між двома цими явищами в площині реальної політики. Важливим вектором наукових пошуків сталих маркерів цифрового суверенітету є площина співвідношення цифрового суверенітету національної держави-члена ЄС і цифрового суверенітету ЄС загалом, у якій відображено реальні політичні кроки всіх зацікавлених суб'єктів. Цей контекст потребує відходу від державоцентричного розуміння суверенітету як передумови здійснення влади на певній території й еволюції в напрямі означення цифрового суверенітету як упорядкованого, орієнтованого на цінності, регульованого та безпечного цифрового простору, сформованого через індивідуальне самовизначення громадян держави/ЄС. Обґрунтовано ідею формування можливості й здатності національної держави (об'єднання держав) самостійно приймати рішення, якими регулюються цифрова інфраструктура та використання відповідних технологій в обмеженому суверенітетом просторі є відображенням зміни сталих моделей відносин влади під впливом цифрових трансформацій. Публічні дебати про межі цифрового суверенітету, технологічного суверенітету, суверенітету даних і стратегічну автономію артикулювали низку проблем суверенітету громадян, держав та ЄС у вимірі характеру їх (гео)політичної суб'єктності. Установлено, що концептуалізація цифрового суверенітету держави в сучасній політичній науці розгорталася довкола проблеми мотивації його

проголошення та використання як інструменту досягнення політичних цілей. У політичній практиці ця ідея відображена у формуванні контрольованого політичного простору кіберсуверенітету в авторитарних державах (Китай і росія) та простору безпекової архітектури контролю за цифровою інфраструктурою в європейських ліберальних демократіях.

Ключові слова: політична наука, цифровий суверенітет, цифровий суверенітет держави, цифровий суверенітет Європейського Союзу, мотивація проголошення цифрового суверенітету, геополітична суб'єктність, політичний контроль, політичний режим.

Nataliia Rotar,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,

ORCID ID:0000-0002-6430-3460

FEATURES OF CONCEPTUALIZATION OF THE IDEA OF DIGITAL SOVEREIGNTY IN MODERN POLITICAL SCIENCE

The article identifies and explores the features of conceptualizing the idea of digital sovereignty in modern political science. A substantive study of scientific discussions and discourse of digital sovereignty made it possible to identify a number of characteristic features of the conceptualization of this phenomenon in the research space of political science. It has been proven that attempts to directly compare the sovereignty of the state and the digital sovereignty of the state in measuring the linear evolution of concepts indicate the need to search for other principles for determining the relationship between them and the mechanisms of interaction between these two phenomena in the plane of real politics. An important vector of scientific searches for markers of digital sovereignty is the plane of the relationship between the digital sovereignty of a national EU member state and the digital sovereignty of the EU as a whole, which reflects the real political steps of all interested subjects. This context requires a departure from the state-centric understanding of sovereignty as a prerequisite for the exercise of power in a certain territory and evolution towards the definition of digital sovereignty as an orderly, value-oriented, regulated and secure digital space formed through the individual self-determination of citizens of the state/EU. It is substantiated that the idea of forming the possibility and ability of a national state (union of states) to independently make decisions regulating digital infrastructure and the use of relevant technologies in a space limited by sovereignty is a reflection of changes in stable models of power relations under the influence of digital transformations. Public debates about the boundaries of digital sovereignty, technological sovereignty, data sovereignty and strategic autonomy have articulated a number

of challenges to the sovereignty of citizens, states and the EU as measured by the nature of their (geo)political subjectivity. It has been established that the conceptualization of the digital sovereignty of the state in modern political science revolved around the problem of motivation for its proclamation and use as a tool for achieving political goals. In political practice, this idea unfolded through the formation of a controlled political space of cyber sovereignty in authoritarian states (China and Russia) and a security architecture space for control over digital infrastructure in European liberal democracies.

Key words: political science, digital sovereignty, digital sovereignty of the state, digital sovereignty of the European Union, motivation for declaring digital sovereignty, geopolitical subjectivity, political control, political regime.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Розгортання цифрових трансформацій у сфері політики актуалізувало низку публічних дискусій, зокрема й довкола проблеми цифрового суверенітету держави. У липні 2020 р. Німеччина, виголошуючи основні тези офіційної програми головування в Європейській раді, артикулювала необхідність «установлення цифрового суверенітету як лейтмотиву європейської цифрової політики» [8], що виводить ідею суверенітету на рівень контексту міжнародних організацій. Практичні кроки національних держав і їх об'єднань у виробленні політики цифрового суверенітету задали потужний імпульс оновленню політичного дискурсу, що розгорнувся довкола пошуків інструментів посилення суб'єктності національних держав у глобальному управлінні цифровою інфраструктурою. Сьогодні концепція цифрового суверенітету набула значної варіативності конотацій, конкретне значення яких змінюється залежно від дій національних політичних акторів, спрямованих на самовизначення держави (об'єднання держав) щодо цифрового суверенітету. Отже, особливої актуальності набуває необхідність визначення концептуальних рамок поняття *цифровий суверенітет* та систематизація основних проблем, що визначають характер особливостей концептуалізації цього поняття в сучасній політичній науці.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблеми цифрового суверенітету держави є одним із трендів розвитку сучасного політологічного знання. Більшість наукових робіт стосується емпіричного виміру цифрового суверенітету як нової характеристики сфери політики. Найбільш системно здійснюється вивчення співвідношення наративів цифрового суверенітету та стратегічної автономії ЄС [7; 18; 19; 34; 50], означення територіальності як ознаки суверенітету в кіберпросторі [29],

визначення можливостей і потреб держави у встановленні цифрового суверенітету [23; 44], формування матриці маркерів цифрового суверенітету як дослідницького кроку в напрямі концептуалізації цього явища засобами політичної науки [25; 32; 52]. Окремо наголосимо на важливому науковому доробку Дж. Полі, яка вивчає цифровий суверенітет як джерело вироблення цифрової політики в Німеччині та ЄС [34], розгортання взаємозалежності між цифровим суверенітетом і державним управлінням [35], разом із Тіелем Т. досліджує місце цифрового суверенітету в структурі суверенітету держави [36] й особливості розгортання цифрового суверенітету держави в умовах криз [38]. Аналіз останніх досліджень цифрового суверенітету вказує на необхідність окремого вивчення особливостей концептуалізації цього явища на рівні його теоретичного осмислення.

Мета статті – визначення й дослідження особливостей концептуалізації ідеї цифрового суверенітету держави в сучасній політичній науці. Для досягнення мети потрібно виконати такі дослідницькі завдання: (1) визначити особливості співвідношення понять суверенітет держави та її цифровий суверенітет; (2) обґрунтувати диференціацію понять *цифровий суверенітет*, *технологічний суверенітет* і *стратегічна автономія* в процесі концептуалізації ідеї цифрового суверенітету; (3) охарактеризувати мотивацію проголошення цифрового суверенітету в контексті процесів оновлення системи інструментів досягнення політичних цілей.

Теоретичні основи дослідження сформовані синтезом ідей про чинники й передумови виникнення нового теоретичного знання, зокрема й у сфері політичної науки, а саме: положення представників інтерналізму, які вважають, що розвиток та функціонування наукових ідей детермінується притаманними науці внутрішніми закономірностями; представників екстерналізму, які виходять з означення зовнішніх чинників як підстав розвитку науки; представників діалектичного (системного) напрямку, які опираються на розуміння розвитку й функціонування наукових ідей як таких, що визначаються і внутрішніми, і зовнішніми чинниками, закономірностями та факторами і є складним, діалектично суперечливим процесом [26]. Отже, концептуалізація є одним з етапів формування наукової теорії, що вважається найбільш організованою формою наукового знання, котра формує цілісне уявлення про закономірності та сутнісні зв'язки в певній (політичній) сфері, є стрункою логічною системою, яка поступає як сукупність наукових законів, категорій, принципів і концепцій.

Методика дослідження. Означені теоретичні засади дослідження зумовили використання низки методів, зокрема для здійснення теоретичного аналізу й узагальнення характеристик ідеї цифрового суверенітету

використаний проблемно-пошуковий метод; для дослідження особливостей диференціації понять *цифровий суверенітет*, *технологічний суверенітет* і *стратегічна автономія* в сучасній політичній науці використано метод аналізу та синтезу; визначення особливостей політичних дискурсів цифрового суверенітету як чинника його концептуалізації в політичній науці здійснювалося із застосуванням порівняльного методу; визначення перспективних напрямів завершення концептуалізації ідеї цифрового суверенітету в політичній науці здійснювалося з використанням методу прогнозування.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концептуалізація суверенітету держави в політичній науці традиційно пов'язується з ідеями Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж. Бодена та К. Шмітта. У найширшому вимірі суверенітет визначається як верховна влада в певному політико-територіальному просторі. Д. Філпотт зауважує, що основними елементами поняття *суверенітет* є держава, народ (нація), територія, влада й незалежність. У рамках різних моделей суверенітету відбувається варіативне розгортання відносин між державою та народом, але, попри це, основним атрибутом державного суверенітету є здатність держави незалежно реалізовувати весь спектр владних функцій на території, обмеженій державними кордонами [32]. Таке розуміння суверенітету вказує на його зв'язок із державністю й державною спроможністю як у теоретичному, так і в емпіричному вимірах. Однак із розгортанням процесів глобалізації концепт абсолютного суверенітету держави починає переосмислюватися. Зокрема, Б. Банда [4] та Дж. Гаверкрофт [21] обґрунтовано доводять, що абсолютний суверенітет в умовах глобальної взаємозалежності обмежується міжнародними угодами, результатами діяльності транснаціональних корпорацій, глобальними викликами екологічного й інформаційного характеру.

Поняття *суверенітет* неперервно еволюціонує змістовно та доповнюється низкою субпонять (*цифровий суверенітет*, *технологічний суверенітет*, *продовольчий суверенітет*), але сучасний науковий дискурс суверенітету неодмінно артикулює три виміри в розумінні його сутності: (1) *суверенітет та територіальність*; (2) *суверенітет і влада*; (3) *суверенітет та демократичне самовизначення* [30; 37 [48], що, на думку Т. Тіеля, робить поняття *суверенітету* концептуально невизначеним і перетворює на «проекційний екран для дискурсів із дуже різним зарядом» [49, с. 48]. Це пов'язано з тим, що результатом концептуалізації поняття *суверенітет*

у сучасній політичній науці є його визначення як нормативної вимоги, а в політичному дискурсі – як «аналітичної лінзи», що наділяє ідею суверенітету метафоричною силою. На думку С. Пру, який опирається на конструктивізм К. Кріппендорфа [28], *суверенітет*, як і «будь-яка метафора, будь-який термін, що використовується соціальними акторами для опису існуючої чи уявної реальності, може стати предметом дискусії ... та формувати категорії мислення суб'єкта» [43, р. 113] політики.

Отже, процеси глобалізації, що актуалізували проблему суб'єктності національних держав, і потенціал «аналітичної лінзи» концепту *суверенітету держави*, що накладався на процеси цифровізації політики й політичного, привернули увагу науковців та політиків до меж суверенітету й кордонів держави у формуванні політичного порядку денного та необхідності концептуалізації ідеї *цифрового суверенітету*. Зазвичай, процес концептуалізації ідеї *цифрового суверенітету* деталізують у рамках трьох етапів, для кожного з яких характерне особливе тематичне наповнення. Для першого етапу, який хронологічно охоплює 1980-ті рр., традиційним вектором пошуку відповідей на питання про роль глобалізації інформації для суверенітету держави є встановлення зв'язку між характером транскордонного обміну інформацією й правом держави встановлювати обмеження для зовнішніх інформаційних потоків [11, р. 282]. Результатом наукових пошуків стала диференціація понять *суверенітет кордонів* як право держави обмежувати зовнішні інформаційні потоки через їх здатність створювати загрози суверенітету держави та *суверенітет через експансію* як право держави поширювати інформаційні технології, стандарти й правила їх використання на інші держави та на глобальному рівні. На другому етапі концептуалізації ідеї *цифрового суверенітету*, що пов'язаний із розвитком мережі «Інтернет» (1990-ті рр. – початок 2000-х рр.), з'являються дослідження, у яких мережева комунікація позиціонується як явище, що загрожує державному суверенітету, відтак держава має визначати межі свого цифрового суверенітету. Зауважимо, що в американській політичній науці такий підхід був визначений як характерний для авторитарних моделей політичних систем [40; 41]. Водночас науковці здійснюють спроби концептуального розмежування понять *внутрішній інформаційний суверенітет* (вироблення та реалізація інформаційної політики в державі) і *зовнішній інформаційний суверенітет* (правова рівність і незалежність держав від зовнішнього контролю в процесі вироблення й використання інформації) [20, р. 122]. На нашу думку, такий підхід засвідчує спробу обґрунтувати потенційно політично доцільний розрив між внутрішньою та зовнішньою політикою держави,

але він не спрямований на визначення смислових маркерів цифрового суверенітету держави в рамках концепту суверенітету. На третьому етапі (початок 2000-х рр. – до сьогодні) концептуалізації цифрового суверенітету базовою стала ідея суверенітету даних, відповідно до якої вся сукупність відносин із приводу інформації, що генерується й зберігається в цифровій (електронній) формі, має підпорядковуватися правовим нормам держави, у якій вона була згенерована [12]. Ми підтримуємо ідею про те, що вимоги до суверенітету даних є зусиллями національних держав із підпорядкування конфіденційних потоків даних національної юрисдикції та спрямовані на захист державних інтересів і цілісності даних, але така спрямованість концептуалізації цифрового суверенітету має обмежений характер. Проаналізуємо сформовані маркери цифрового суверенітету як політичного явища й наукового концепту.

У вже згадуваній «Декларації незалежності кіберпростору», що мала суттєвий вплив на розгортання наукового та політичного дискурсів про цифровий суверенітет, Дж. Барлоу, звертаючись до урядів держав світу, наголошує: «Ви не маєте морального права керувати нами, і у вас немає жодних методів примусу, щодо яких у нас є справжня причина побоюватися» [2]. Таке протиставлення класичної моделі суверенітету як територіальної організації влади, що опирається на примус, цифровому суверенітету члена цифрової спільноти, заклало вектор концептуалізації цифрового суверенітету держави як опозиції класичній моделі державного суверенітету. Визначення цифрового суверенітету в публічному дискурсі одним із перших запропонував П. Белланжер, який у 2012 р. визначив його зміст як «контроль над сьогоднішнім і нашою спільною долею, що виявляє себе та формує через застосування технологій і комп'ютерних мереж» [3, р. 154]. П. Белланжер розгортає власне бачення цифрового суверенітету у двох площинах. По-перше, це площина цифрового розвитку національних держав як чинник збереження суверенітету: зважаючи на те, що жодна європейська демократія не забезпечила своєї суверенності в питаннях розвитку цифрових мереж, потрібно дбати про визначення й установлення економічних і правових рамок, що сприятимуть розвитку інноваційних галузей національної економіки як пріоритетних. По-друге, це площина цифрового суверенітету захисту приватних даних громадян шляхом створення національних систем хмарного збереження даних і встановлення державного контролю над ними. Тобто, з одного боку, розуміння цифрового суверенітету, запропоноване П. Белланжером, покладається на принципи реалізації державного суверенітету в інформаційному просторі за допомогою інформаційної функції держави

й відповідної державної інформаційної політики, з іншого – на означення змісту інформаційного суверенітету через визначення потенційних загроз інформаційній безпеці держави як загроз інформаційному суверенітету. Але такий підхід не пропонував відповіді на питання про те, чи зазнає змін зміст категорії *державний суверенітет* в умовах цифрової трансформації та яким чином співвідносяться категорії *державний суверенітет* та *цифровий суверенітет держави*, власне, чи трансформується основний принцип суверенітету держави, що передбачає абсолютну, обмежувальну й ексклюзивну владу держави на території держави. А. Прокша з цього приводу зазначає, що «через повсюдне використання поняття цифрового суверенітету воно часто концептуалізується поза науковою спільнотою, що призводить до змішування термінології. Унаслідок цього поняття цифрового суверенітету асоціюється з різними проявами, починаючи від регулювання даних, сервісів й алгоритмів і завершуючи контролем над апаратними пристроями та інфраструктурою, воно різниться залежно від контексту, сенсу та призначення... Отже, поняття цифрового суверенітету є рухомим, його конотації та передбачувані ефекти часто змінюються» [42], воно є нечітким «за своєю природою» [14], тому може використовувати для маскування різних політичних цілей [47].

Необхідність більш чіткої концептуалізації цифрового суверенітету в площині політичної науки постала після публікації двох наукових статей – М. Мюллера [31] та К. Хеллера [22], основні ідеї яких можна означити як формування системи аргументів на підтримку цифрового суверенітету (К. Хеллер) і проти (М. Мюллер). У процесі дискусії, що розгорнулася довкола змістового наповнення поняття *цифровий суверенітет*, були артикульовані дві взаємопов'язані проблеми: необхідність наукового визначення суті поняття *цифровий суверенітет* і необхідність відмежування цього поняття від понять *технологічний суверенітет* та *стратегічний суверенітет*, що вже стали частиною публічного дискурсу ЄС. Цифровий суверенітет держави пропонувалося визначати як «поєднання суверенної влади держави, яка регулює транскордонні потоки даних за допомогою обмежувальних технологій інтернету й мандатів на локалізацію даних» [6]; (2) як «здатність людини або суспільства мати всеохопне знання та контроль над тим, куди передаються дані й хто має до них доступ» [39]; (3) як поняття, що «використовується для опису різних форм незалежності, автономії та контролю над цифровими технологіями та змістом» [10]; (4) як термін, що «використовується щодо впорядкованої, ціннісної, регульованої й безпечної цифрової сфери, що відповідає вимогам індивідуальних прав та свобод, рівності й справедливої економічної конкуренції» [24]. Така

варіативність позицій щодо визначення концептуальних рамок поняття цифровий суверенітет спонукала в доповіді, підготовленій Німеччиною під час її головування в ЄС, означити цифровий суверенітет як явище, що немає «чітко визначеної концепції, а скоріше є політичним баченням відповідного соціально-економічного порядку. Воно спрямоване переважно на скорочення наявних і майбутніх залежностей у цифровому світі» [45]. До певної міри така позиція має підґрунтя. Якщо суверенітет є абсолютним принципом функціонування держави та ознакою, що диференціює владу держави від інших видів влади, то суверенітет є такою характеристикою влади, що забезпечує її здатність бути реалізованою незалежно від простору (фізичного чи віртуального). Що означає цифровий суверенітет для держави і чи є він необхідною передумовою гарантії державного суверенітету в умовах цифрових трансформацій політичного?

У пошуках відповіді на ці питання спрямуємо науковий пошук на диференціацію понять *цифровий суверенітет*, *технологічний суверенітет*, *стратегічний суверенітет* і *кіберсуверенітет*, оскільки вони часто використовуються або як альтернативні, або як взаємозамінні. Наприклад, у квітні 2016 р. на спільному засіданні міністрів держав-членів ЄС за ініціативи Франції та Німеччини досягнуто згоди про необхідність «зміцнення європейського цифрового суверенітету на основі трьох базових принципів» [1], до яких віднесені (1) зміцнення здатності захищати свої кордони й посилювати цифрову стійкість ЄС; (2) розвиток незалежної, інноваційної, ефективної та диверсифікованої промисловості в галузях кібербезпеки й цифрових продуктів; (3) уможливлення для громадян ЄС самостійно визначати рівень безпеки своїх даних. У лютому 2020 р. Урсула фон дер Ляєн визначила технологічний суверенітет ЄС як «здатність, яку повинна мати Європа, щоб робити власний вибір, заснований на власних цінностях, поважаючи власні правила» [51], а в жовтні 2020 р. Європейська комісія наголосила, що «для досягнення цифрового суверенітету, ЄС має побудувати справжній спільний цифровий ринок, зміцнити свою здатність визначати власні норми, приймати незалежні технологічні рішення, розвивати й застосовувати стратегічні цифрові можливості та інфраструктуру. На міжнародному рівні ЄС активізуватиме свої нормативні інструменти й компетенції з метою сприяння виробленню глобальних норм і стандартів» [17]. У березні наступного року в заяві Європейської комісії йшлося вже про «необхідність рішуче та відкрито посилити цифровий суверенітет Європи, спираючись на її сильні сторони й нівелюючи недоліки, використовуючи продумані та вивірені заходи для збереження відкритих ринків і глобальної співпраці»

[16]. Наведений приклад указує на те, що, по-перше, ідея цифрового суверенітету є важливим елементом офіційного публічного дискурсу ЄС, хоча ЄС як об'єднання держав не має ознак суверенітету, на відміну від держав-членів. Тому, на нашу думку, ідея цифрового суверенітету ЄС є стратегією сприяння його лідерству й стратегічній автономії в цифровій сфері, вона означає здатність ЄС вільно діяти в цифровому світі та стимулювати цифрові інновації. По-друге поняття *цифровий суверенітет*, *технологічний суверенітет* і *стратегічна автономія* на рівні ЄС використовуються одночасно та без належної диференціації. А з початком активної фази російсько-української війни до цього шереду додається поняття кіберсуверенітету, яке було артикульоване в спільній заяві держав-членів ЄС у грудні 2022 р. [15] і яке, імовірно, вказує на формування європейської моделі управління кіберпростором ЄС.

Європейські дискурсивні політичні практики, що відображають невизначеність у використанні понять *цифровий суверенітет*, *технологічний суверенітет*, *стратегічний суверенітет* і *кіберсуверенітет* визначили й характер наукових дискусій довкола проблеми цифрового суверенітету. Їх результатом стало формування узгодженої позиції про те, що ці поняття не можна використовувати на рівні наукового концепту як синоніми, а найбільш широким серед них є поняття *цифровий суверенітет*, оскільки воно стосується не лише комунікації в мережі «Інтернет» і певного зрізу політики, а й питань цифрової трансформації суспільства й політичного [39] та охоплює інноваційну політику у сфері цифровізації й кібербезпеки [5], тоді як технологічний суверенітет є лише здатністю держави забезпечити розвиток технологій, що посилюють її конкурентоспроможність [13]. Отже, у сучасній політичній науці концептуалізація цифрового суверенітету відбувається через означення *цифрового суверенітету* як поняття, ширшого, ніж поняття *технологічний суверенітет* і *кіберсуверенітет* та передбачає позиціонування технологічного суверенітету як елемента цифрового суверенітету, а стратегічного суверенітету – як політичного виміру цифрового суверенітету.

Не менш важливим дослідницьким кроком у концептуалізації поняття цифровий суверенітет є його означення в контексті тематик політичного режиму й геополітичної суб'єктності. Контекст політичного режиму передбачає визначення мети/мотивації проголошення цифрового суверенітету тією чи іншою державою, якою можуть бути визначені: (1) захист населення від інформаційного впливу та захист прав громадян у цифровому просторі; (2) розвиток цифрової економіки держави;

(3) контроль громадян; (4) ствердження геополітичної суб'єктності [6]. Перший і другий типи мотивації проголошення цифрового суверенітету характерні для демократичних політичних режимів та є засобом збереження цінностей демократії в процесі цифрової трансформації. Для авторитарних політичних режимів поширеним є третій тип мотивації проголошення цифрового суверенітету, який є засобом збереження політичного режиму й унеможлиблює розгортання демократичних трансформацій під впливом цифрових комунікацій. Прикладом мотивації проголошення цифрового суверенітету як установлення контролю над громадянами є цифрова політика росії та Китаю, що реалізується через Цифрову стіну, Яндекс і Рунет. Четвертий тип мотивації проголошення цифрового суверенітету є характерним і для демократичних, і для авторитарних політичних режимів, але засоби, що будуть ними використані, завжди відмінні. Наприклад, ЄС, фокусуючи свою увагу на необхідності захисту громадян Об'єднання від дезінформаційних впливів (мотив першого типу), унеможливлення цифрової залежності від США й Китаю в галузі цифрових технологій (мотив другого типу) та посилення стратегічної незалежності / геополітичної суб'єктності (мотив четвертого типу) покладається на засоби ствердження цифрового суверенітету, які не припускають дискурсу щодо меж суверенітету держав-членів ЄС. У такому сенсі цифровий суверенітет, на відміну від класичної моделі суверенітету, не є обмежувальним, тому, з одного боку, є потреба диференціації цифрового суверенітету держави й цифрового суверенітету об'єднання держав, з іншого – визначення того, якими є межі доповнення суверенітету національної держави цифровим суверенітетом і наднаціональним цифровим суверенітетом у випадку ЄС. Зауважимо, що через використання ідеї цифрового суверенітету для ствердження геополітичної суб'єктності росією та Китаєм [9], у політичному дискурсі США поняття *цифровий суверенітет* наділяється негативною конотацією й означається як тотожне політиці авторитарних режимів, спрямованої на обмеження доступу громадян до окремих видів цифрового контенту [46].

У цьому контексті важливим є висновок Дж. Поле про те, що цифровий суверенітет держави «не можна зводити до її здатності встановлювати та виконувати закони. Він не покладається на символічне представництво й організаційну спроможність держави, оскільки є глибоко інвазійним. Ідея зміцнення цифрового суверенітету означає не лише активне управління залежностями, але й створення інфраструктур контролю та (можливих) маніпуляцій. Тому ми вважаємо, що потрібно набагато більше міркувати й дебатовати про те, як суверенна влада може бути демократично підзвітною щодо цифрових технологій. Недостатньо припустити, що могутність

великих цифрових корпорацій можна приборкати, підпорядкувавши їх демократичному суверенітету, як пропонували багато демократичних урядів у всьому світі. Так само ми не повинні просто ототожнювати цифровий суверенітет зі здатністю захищати ліберальні й демократичні цінності, як це часто роблять політики в Європі» [38].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Характер наукових дискусій і політичного дискурсу цифрового суверенітету дає змогу визначити низку характерних ознак концептуалізації цього явища в дослідницькому просторі політичної науки. По-перше, спроби прямого порівняння суверенітету держави й цифрового суверенітету держави у вимірі лінійної еволюції понять указують на необхідність пошуків інших принципів визначення залежності ними та механізмів взаємодії між двома цими явищами в площині реальної політики. Важливим вектором наукових пошуків сталих маркерів цифрового суверенітету є площина співвідношення цифрового суверенітету національної держави-члена ЄС та цифрового суверенітету ЄС загалом, у якій відображені реальні політичні кроки всіх зацікавлених суб'єктів. Цей контекст потребує відходу від державоцентричного розуміння суверенітету як передумови здійснення влади на певній території та еволюції в напрямі означення цифрового суверенітету як упорядкованого, орієнтованого на цінності, регульованого й безпечного цифрового простору, сформованого через індивідуальне самовизначення громадян держави/ЄС.

По-друге, ідея формування можливості та здатності національної держави (об'єднання держав) самостійно приймати рішення, якими регулюються цифрова інфраструктура та використання відповідних технологій в обмеженому суверенітетом просторі є відображенням зміни сталих моделей відносин влади під впливом цифрових трансформацій. Публічні дебати про межі цифрового суверенітету, технологічного суверенітету, суверенітету даних і стратегічну автономію артикулювали низку проблем суверенітету громадян, держав та ЄС у вимірі характеру їх (гео)політичної суб'єктності.

По-третє, концептуалізація цифрового суверенітету держави в сучасній політичній науці розгорталася довкола проблеми мотивації його проголошення й використання як інструменту досягнення політичних цілей. У політичній практиці ця ідея відображена у формуванні контрольованого політичного простору кіберсуверенітету

в авторитарних державах (Китай і росія) та простору безпекової архітектури контролю за цифровою інфраструктурою в європейських ліберальних демократіях.

REFERENCES

1. ANSSI (2016). The European digital sovereignty: a common objective for France and Germany. URL: <https://www.ssi.gouv.fr/en/actualite/the-european-digital-sovereignty-a-common-objective-for-france-and-germany>
2. Barlow, J. P. (1996). *Declaration on the Independence of Cyberspace*, Electronic Frontier Foundation. URL: <https://www.eff.org/cyberspace-independence>
3. Bellanger, P. (2012). De la souveraineté numérique, *Le Débat*, vol. 170(3), p. 149–159.
4. Bhandar, B. (2011). The conceit of sovereignty: toward post-colonial technique, in: Lessard, B. (ed.). *Stories Communities: Narratives of Contact and Arrival in Constituting Political Community*. Vancouver, BC, Canada: University of British Columbia Press, p. 66–88.
5. Burwell, F. G., Propp, K. (2020). The European Union and the Search for Building “Fortress Europe” or Preparing for a New World? *Atlantic Council Future Europe Initiative. Issue Brief*, June 2020. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/06/The-European-Union-and-the-Search-for-Digital-Sovereignty-Building-Fortress-Europe-or-Preparing-for-a-New-World.pdf>
6. Chander, A., Sun, H. (2021). Sovereignty 2.0. *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works. 2404. University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper No. 2021/041*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3904949
7. Christakis, T. (2020). European Digital Sovereignty’: Successfully Navigating Between the ‘Brussels Effect’ and Europe’s Quest for Strategic Autonomy. *Multidisciplinary Institute on Artificial Intelligence/Grenoble Alpes Data Institute*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3748098
8. Council of the European Union (2020). The German Presidency of the EU Council. Together for Europe’s recovery: Programme for Germany’s Presidency of the Council of the European Union (1 July to 31 December 2020). URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20200624STO81905/together-for-europe-s-recovery-germany-takes-over-council-presidency>
9. Creemers, R. J. E. H. (2020). China’s conception of cyber sovereignty: rhetoric and realization, in: Broeders, D., Berg, B. van den (Eds.). *Governing Cyberspace: Behavior, Power, and Diplomacy. Digital Technologies and Global Politics, Lanham: Rowman & Littlefield*, p. 107–142.
10. Crespi, F., Caravella, S., Menghini, M., Salvatori, Ch. (2021). European Technological Sovereignty: An Emerging Framework for Policy Strategy. *Intereconomics. Review of European Economic Policy*, 56(6), p. 348–354. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/247773/1/10.1007_s10272-021-1013-6.pdf
11. Damon, L. (1986). Freedom of Information versus National Sovereignty: The Need for a New Global Forum for the Resolution of Transborder Data Flow Problems. *Fordham International Law Journal*, vol. 10(2), p. 262–287.

12. De Filippi, P., McCarthy, S. (2012). Cloud Computing: Centralization and Data Sovereignty. *European Journal of Law and Technology*, vol. 3(2), URL: https://hal.science/hal-00746065/file/07_-_2012_EJLT_-_Cloud_Computing_and_Data_Sovereignty.pdf
13. Edler, J., Blind, K., Frietsch, R., Kimpeler, S., Kroll, H., Lerch, Ch., Reiss, T., Roth, F., Schubert, T., Schuler, J., Walz, R. (2020). Technology sovereignty from demand to concept [Technologiesouveränität: Von der Forderung zum Konzept]. Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research. *Perspectives – Policy Briefs*, vol. 02. URL: https://www.isi.fraunhofer.de/content/dam/isi/dokumente/publikationen/technology_sovereignty.pdf
14. Elms, D. (2021). Digital Sovereignty: protectionism or autonomy. *Hinrich foundation, Asian Trade Centre*. September 2021. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5393d501e4b0643446abd228/t/615f394c5533a623afeac00b/1633630545286/Digital+sovereignty+protectionism+or+autonomy+-+Hinrich+Foundation+-+Deborah+Elms+-+September+2021.pdf>
15. European Commission (2022). Joint Communication to the European Parliament and the Council. *EU Policy on Cyber Defense*. Brussels, 10.11.2022 Join(2022) 49. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Comm_cyber%20defence.pdf
16. European Council (2021). Statement of the members of the European Council. 25 March 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/25/statement-of-the-members-of-the-european-council-25-march-2021>
17. European Council. General Secretariat of the Council (2021). European Council Conclusions. Brussels, 22 October 2021 (OR. en). EUCO 17/21. CO EUR 15 CONCL 5. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/52622/20211022-euco-conclusions-en.pdf>
18. Farrand, B., Carrapico H. (2022). Digital sovereignty and taking back control: From regulatory capitalism to regulatory mercantilism in EU cybersecurity, *European Security*, 31(3), p. 435–453.
19. Glasze, G., Cattaruzza, A., Douzet, F., Dammann, F., Bertran, M.-G., Bômont, C., Braun, M., Danet, D., Desforges, A., Géry, A., Grumbach, S., Hummel, P., Limonier, K., Münßinger, M., Nicolai, Fl., Pétiñiaud, L., Winkler, J. Zanin, C. (2023). Contested Spatialities of Digital Sovereignty, *Geopolitics*, vol. 28(2), p. 919–995.
20. Gong, W. (2005). Information Sovereignty Reviewed, *Intercultural Communication Studies*, vol. XIV, is. 1, p. 119–135.
21. Havercroft, J. (2011). *The Captive of Sovereignty*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
22. Heller, K. J. (2021). In Defense of Pure Sovereignty in Cyberspace, *International Law Studies*, vol. 97, p. 1432–1499.
23. Hu, T. H. (2015). *A Prehistory of the Cloud*. Cambridge, MA: The MIT Press.
24. Innerarity, D. (2021). European Digital Sovereignty. URL: <https://www.iedonline.eu/download/2021/IED-Research-Paper-Innerarity.pdf>
25. Irion, K. (2012). Government Cloud Computing and National Data Sovereignty, *Policy and Internet*, vol. 4 (3–4), p. 40–71.
26. Johansson, L. G. (2016). Theories about the Development of Science, in: *Philosophy of Science for Scientists*. Springer Undergraduate Texts in Philosophy. Springer, p. 103–121.
27. Kaloudis, M. (2021). Sovereignty in the Digital Age – How Can We Measure Digital Sovereignty and Support the EU’s Action Plan?, *New Global Studies*, vol. 16(3), p. 275–299.
28. Krippendorff, K. (1993). Major metaphors of communication and some constructivist reflections on their use, *Cybernetics & Human Knowing*, vol. 2(1), p. 3–25.

29. Lambach, D. (2019). The Territorialization of Cyberspace. *International Studies Review*, vol. 22(3), p. 482–506.
30. Misterek, F. (2017): Digitale Souveränität. Technikutopien und Gestaltungsansprüche Demokratischer Politik. Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung. Köln.
31. Mueller, M. L. (2020). Against Sovereignty in Cyberspace. *International Studies Review*, 22(4), p. 779–801.
32. Padilla, M. (2017). Technological Sovereignty: What Are We Talking about?, *Technological Sovereignty*, vol. 2. Barcelona: Descontrol, p. 3–15. URL: <https://www.ritimo.org/IMG/pdf/sobtech2-en-with-covers-web-150dpi-2018-01-10.pdf>
33. Philpott, D. (2003). Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/sovereignty/>
34. Pohle, J. (2020). Digital Sovereignty. A New Key Concept of Digital Policy in Germany and Europe. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/228713/1/Full-text-report-Pohle-Digital-sovereignty.pdf>
35. Pohle, J. (2020). Digitale Souveränität. *Handbuch Digitalisierung in Staat und Verwaltung*, T. Klenk, F. Nullmeier, G. Wewer (Eds.), Springer, p. 1–13.
36. Pohle, J., Thiel, T. (2019). Digitale Vernetzung und Souveränität: Genealogie eines Spannungsverhältnisses. *Internet und Staat: Perspektiven auf eine komplizierte Beziehung*, I. Borucki, W. J. Schünemann (Eds.). Nomos, p. 57–80.
37. Pohle, J., Thiel, T. (2019): Digitale Vernetzung und Souveränität: Genealogie eines Spannungsverhältnisses, in: Borucki/Schünemann (Hg.): *Internet und Staat*, Baden-Baden.
38. Pohle, J., Thorsten, T. (2021). Digital Sovereignty. *Practicing Sovereignty: Digital Involvement in Times of Crises*. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/247156/1/Full-text-chapter-Pohle-et-al-Digital-sovereignty.pdf>
39. Pohle, J., Thiel, T. (2020). Digital sovereignty, *Internet Policy Review*, vol. 9(4). URL: <https://policyreview.info/concepts/digital-sovereignty>
40. Powers, S. (2014). Towards Information Sovereignty, *Beyond Netmundial: The Roadmap for Institutional Improvements to the Global Internet Governance Ecosystem*, Philadelphia, p. 90–99.
41. Price, M. (2002). *Media and Sovereignty: The Global Information Revolution and its Challenge to State Power*, Cambridge.
42. Prokscha, A. (2021). *Digital Sovereignty for the European Union – Analysing Frames and Claims for Digital Sovereignty in the European Union’s Digital Strategy*. URL: https://www.researchgate.net/publication/354888060_Digital_Sovereignty_for_the_European_Union_-_Analysing_Frames_and_Claims_for_Digital_Sovereignty_in_the_European_Union%27s_Digital_Str
43. Proulx, S. (2007). Interroger la métaphore d’une société de l’information: horizon et limites d’une utopia, *Communication & Langages*, vol. 152, p. 107–124.
44. Rauhofer, J., Bowden, C. (2013). Protecting Their Own: Fundamental Rights Implications for EU Data Sovereignty in the Cloud, *Edinburgh School of Law. Research Paper* 2013/28. URL: <http://ssrn.com/abstract=2283175>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2283175>
45. Report of German Presidency on Digital Sovereignty (2020). URL: https://erstele-sung.de/wp-content/uploads/2020/10/20-10-14_Germany_EU_Digital-Sovereignty.pdf
46. Ruohonen, J. (2021). The Treachery of Images in the Digital Sovereignty Debate. *Minds and Machines*, vol. 31, p. 439–456.
47. Seamus, A. (2021). European Sovereignty In the Digital Age. URL: https://www.iiea.com/images/uploads/resources/European_Sovereignty_in_the_Digital_Age.pdf

48. Thiel, T. (2014). Internet und Souveränität, in: V. Kuntz (Hg.). *Der Begriff der Souveränität in der transnationalen Konstellation, Baden-Baden*, p. 215–240.

49. Thiel, T. (2019). Souveränität: Dynamisierung und Kontestation in der digitalen Konstellation, in: J. Hofmann, N. Kersting, C. Ritz, W. J. Schlemmer (Hg.) *Politik in der digitalen Gesellschaft Zentrale Problemfelder und Forschungsperspektiven*, p. 47–60.

50. Timmers, P. (2022). Strategic Autonomy Tech Alliances: Political-Industrial Collaboration in Strategic Technologies. *Foundation for European Progressive Studies*. URL: <https://fepseurope.eu/publication/strategic-autonomy-tech-alliances-political-industrial-collaboration-instrategic-technologies/>

51. von der Leyen, U. (2020). Shaping Europe's Digital Future: Op-ed by Ursula von der Leyen, President of the European Commission. 19 February 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ac_20_260

52. Wittpahl, V. (2017). *Digitale Souveränität: Bürger, Unternehmen, Staat*. Springer Vieweg.

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2023 р.

УДК 327:070.16

Євгенія Тихомирова,

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

yevgenia.tyhomirova@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5017-5875

DOI 10.29038/2524-2679-2023-03-244-260

КЛІМАТИЧНА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ: ТРАКТУВАННЯ ТА СУМІЖНІ ПОНЯТТЯ

Досліджено визначення кліматичної дезінформації та основних споріднених слів і фраз. Певну увагу приділено аналізу актуальності проблеми кліматичної дезінформації. Зазначено, що актуальність проблеми кліматичної дезінформації обумовлена кількома чинниками: складністю науки про зміну клімату в процесах, які становлять її феноменологію; існуванням різних парадигм у трактуванні причин та наслідків кліматичних змін; тим, що більшість людей не обізнана з проблемами, пов'язаними зі зміною клімату, поки що у світі не розв'язана проблема кліматичної грамотності населення; найбільшими